

ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА

УДК 340

Н. А. Загребельна

методист навчально-методичного відділу
Інституту післядипломної освіти
Київського національного університету імені Тараса Шевченка

ПРОФЕСІЙНА РИТОРИКА ПРОКУРОРА В СИСТЕМІ ЮРИДИЧНИХ НАУК

У статті дослідження має фундаментальний характер і стосується загальних вихідних положень професійної діяльності прокурорських працівників та реалізації завдань і функцій прокуратури. Висвітлено актуальні проблеми сучасної України, наприклад трансформацію загальнонаглядової функції прокуратури у функцію забезпечення прав людини й громадянина засобами прокурорської діяльності. Визначено загальну риторичну науку як прикладну лінгвістичну науку, яка вивчає закономірності виголошення промови, що має на меті навчити людей легко й красиво володіти мовою.

Ключові слова: комунікація, виголошення промови, володіння мовою, професійна діяльність прокурора, засоби прокурорської діяльності.

Постановка проблеми. У роботі проведено фундаментальне обґрунтування та вивчення спеціального різновиду юридичної риторики – професійної риторики прокурора, її предмета й методології як науки та окремої навчальної дисципліни в складі юридичних дисциплін.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Багато відомих вітчизняних та зарубіжних науковців вивчали проблеми професійної підготовки майбутніх юристів (А.І. Алексєєв, В.І. Іванов, І.В. Колчанова, Е.В. Протас, В.Н. Топорин та інші), питання формування культури мови й мовлення (А.Н. Васильєва, Л.П. Коваль, Л.І. Мацько, О.Б. Сиротиніна, Л.В. Щерба та інші). Проблеми професійної культури юриста були відображені в працях таких науковців, як Н.О. Бура, А.Б. Венгеров, І.О. Ільїн, В.О. Котюк, О.М. Костенко, Є.В. Назаренко, О.І. Олійник, С.В. Савчук, В.І. Темченко та інші.

Однак, беручи до уваги те, що значну частину професійної діяльності прокурорських працівників становлять офіційне мовлення й комунікація, існує нагальна потреба в їх ґрунтовному вивченні, нормативній і методичній регламентації.

Мета статті – дослідити аспекти професійної риторики прокурора в системі юридичних наук.

Виклад основного матеріалу. На думку Н.А. Безменової, риторика є теорією, що описує й досліджує процес народження мовлення, тобто перехід від найбільш загального уявлення про майбутню промову до готового тексту, який може бути виголошений перед аудиторією, та саме виголошення такого тексту [1, с. 73].

Наведені позиції свідчать, відповідно, про два напрями розуміння загальної риторики – суб'єктивно-дидактичний, пов'язаний із формуванням персоніфікованих навичок мовлення й комунікативного мислення, та об'єктивно-формальний як створення безособистісного тексту з певною внутрішньою логічною структурою й смисловим та емоційно-психологічним навантаженням. Подібні виміри загальної риторики зумовлюють дискусію, описану в літературі, щодо приналежності риторики до стилістики, культури мовлення, прагматики або лінгвістики тексту, однак не суперечать один одному.

Риторика як суб'єктивна, персоніфікована дисципліна є прагматичним втіленням напрацьованих теорією рекомендацій щодо формулювання й висвітлення основної ідеї (метатези) доповіді, добору аргументів, допустимості (належності) мовленнєвих засобів і комунікативно-психологічних прийомів виголошення тексту та впливу на аудиторію. У практичній риторичній ці

постулати й закономірності поєднуються з особистістю мовця, зазнають впливу його системи внутрішніх переконань, рівня та виду освіти, лексичної бази, навіть ступеня його соціалізації, належності до тих чи інших суспільних груп.

Очевидним є комплексний характер риторики, що поєднує власне мовну (лінгвістичну) науку, окремі аспекти філософії, психології, логіки, педагогіки та етики [2].

Ще більшого впливу практичних суспільних наук, однак не загальних, а спеціалізованих, зазнають особливі (галузеві) види риторики. Під час аналізу сфер та обсягів такого взаємного впливу доцільно визначитись із відповідними критеріями.

Предметним центром будь-якої галузевої риторики є промова, яка концентрує навколо себе суб'єктивно-об'єктивні процеси та взаємозв'язки. Останні набувають рис додаткових спеціальних предметів відповідної науки, а саме:

а) сфера (суспільні умови виголошення промови та комунікативної дії суб'єкта);

б) мета промови;

в) суб'єкт мовлення (вік, освіта, соціальне, майнове становище, наявність спеціального статусу);

г) аудиторія виголошення промови (освіта, професійна підготовка тощо) [6, с. 94].

Суспільна сфера мовлення якнайтісніше пов'язана з усіма іншими субпредметами. Цей фактор охоплює державний суспільний лад, стан соціальних зв'язків, моральні й етичні ідеали. У сукупності з особою суб'єкта мовлення, зокрема, його завданнями, взятими на себе зобов'язаннями, певними суспільними очікуваннями, що покладаються на промовця, формулюється відповідна мета (метатеза) промови та структура проміжних доводів, інформації. Наприклад, абсолютно неадекватною буде похвальна промова на честь судді, виголошена адвокатом у судовому засіданні, або релігійна проповідь, прочитана вчителем літератури в сучасній українській школі (з огляду на те, що Україна є світською державою). Водночас цілком прогнозованими й відповідними є промова-епітафія колег померлого письменника на літературному вечорі або зборах спілки, обвинувальна промова прокурора в судовому засіданні.

Загальне соціальне підґрунтя чинить суттєвий вплив також на промовця, що виявляється в інформаційному, психологічному та морально-етичному вимірі. Причому як соціальний

чинник промови в цьому контексті варто розглядати не лише загальноосвітню спільноту, націю або певну невелику соціальну групу, а радше те невизначене, мінливе коло суб'єктів, з якими оратор пов'язаний суспільними зв'язками – суміжною трудовою діяльністю, віковими чи професійними інтересами, посадовими або службовими обов'язками, спільним віросповіданням тощо.

Не виключається, однак, і вплив на промовця загальносуспільного, а саме через засоби масової інформації, соціальну стратифікацію, систему законодавства.

Аудиторія комунікації також великою мірою формується за рахунок соціального фактора, однак, як правило, набагато тісніше пов'язана з особою оратора, що партикуляризує такі необхідні до врахування в промові якості, як наявність спеціальної освіти, соціальне походження кожного члена аудиторії, її загальний настрій, моральні переконання та індивідуалізовані системи цінностей кожної особистості, яка сприймає промову.

Об'єктивно зумовлена мета чи тематика промови, аудиторія спілкування та комунікативна ситуація, що може моделюватись незалежно від доповідача (нормативно-законодавчо або етично), чинять зворотний вплив на оратора, змушуючи його підвищувати чи корелювати власну риторику компетенцію, обирати ті чи інші засоби мовленнєвого та психологічного впливу.

Прокурорська риторика є риторикою дискурсивною та, на відміну від багатьох інших галузевих риторик, суттєво регламентованою законодавчо. Дискурсивність прокурорської риторики полягає у вивченні й методичному впливі на активну інтеракцію із суб'єктами інших правовідносин, необхідності пошуку істини, усуненні прокурором як суб'єктом владної компетенції порушень чинного законодавства та захисті прав і свобод громадян, інтересів держави [3; 4; 5].

Отже, прокурорська риторика, що має справу з ініціативною, а часто й конфліктною комунікацією, є суспільною прикладною наукою.

Прокурорська промова як форма офіційної комунікації спеціально уповноваженого суб'єкта управлінських і процесуальних правовідносин та предмет визначеної галузевої (видової) риторики регламентована чинним кримінальним процесуальним, цивільним процесуальним і господарським процесуальним законодавством, законами України «Про прокуратуру», «Про інформацію», «Про звернення громадян», а та-

кож відповідним підзаконним нормативно-правовим регулюванням за допомогою наказів Генеральної прокуратури України.

Вказані законодавчі імперативи встановлюють як принципові засади виголошення прокурором промов та здійснення інших форм мовленнєвої комунікації, які були докладно розглянуті в цій роботі, так і безпосередньо такі форми мовної діяльності:

а) допит свідків на етапі попереднього слідства;

б) складення нового обвинувального вироку або переформулювання обвинувачення (як логографічна діяльність);

в) складення позовних заяв у цивільних і господарських справах, підтримання викладених вимог;

г) виступи (пояснення) прокурора під час попереднього розгляду справи;

ґ) допит свідків, експертів, потерпілого під час судового слідства;

д) виголошення обвинувальної промови в кримінальній справі на етапі судових дебатів;

е) участь у судових дебатах у цивільних і господарських справах;

є) відмову прокурора від обвинувачення;

ж) непроцесуальні форми мовлення: під час прийому громадян, реалізацію принципу гласності в діяльності прокуратури (виступи в засобах масової інформації, на засіданнях органів державної влади, їх колегіях, відповідь на запити тощо) [7].

Висновки і пропозиції. Отже, сучасна професійна риторика прокурора – це частина юридичної риторики, система знань, ідей, кон-

цепцій, теорій і поглядів на роль та значення офіційної промови прокурора, її зміст і структуру, особливості створення й виголошення, що зумовлені сучасним статусом і завданням прокуратури та прокурора в суспільних відносинах. Професійна риторика прокурора базується на чинному законодавстві й надбаннях правової доктрини, демократичних цінностях громадянського суспільства, що захищаються державою, методології філософських, лінгвістичних і психологічних наук.

Список використаної літератури:

1. Безменова Н.А. Очерки по теории и истории риторики / Н.А. Безменова. – М., 1991. – 96 с.
2. Герман М.А. Основы риторики / М.А. Герман. – К., 2008. – 134 с.
3. Гусарев С.Д. Юридична деонтологія (основи юридичної діяльності) : [навч. посібник] / С.Д. Гусарев, О.Д. Тихомиров. – К. : Знання, 2008. – 487 с.
4. Косюта М.В. Проблеми та шляхи розвитку прокуратури України в умовах побудови демократичної правової держави : автореф. дис. ... докт. юрид. наук / М.В. Косюта. – Х., 2002. – 22 с.
5. Маляренко В.Т. Прокурор у кримінальному судочинстві / В.Т. Маляренко, І.В. Вернидубов. – К. : Юрінком Інтер, 2007. – 240 с.
6. Нор В.Т. Прокурорський нагляд в Україні / В.Т. Нор, Я.О. Бернський, І.І. Когутич, З.Д. Котик, М.В. Гузела та ін. – Львів : Тріада плюс, 2012. – 280 с.
7. Середа В.О. Як підвищити ефективність державного обвинувачення в суді : [монографія] / В.О. Середа. – Х. : Харків юридичний, 2007. – 304 с.

Загребельная Н. А. Профессиональная риторика прокурора в системе юридических наук

В статье исследование имеет фундаментальный характер и касается общих исходных положений профессиональной деятельности прокурорских работников и реализации задач и функций прокуратуры. Освещены актуальные проблемы современной Украины, например трансформация общенадзорной функции прокуратуры в функцию обеспечения прав человека и гражданина средствами прокурорской деятельности. Определена общая риторика как прикладная лингвистическая наука, которая изучает закономерности произнесения речи, которая ставит перед собой цель научить людей легко и красиво владеть языком.

Ключевые слова: коммуникация, произнесение речи, владение языком, профессиональная деятельность прокурора, средства прокурорской деятельности.

Zahrebelna N. A. Professional rhetoric of the prosecutor in the legal sciences

In this article, the research is fundamental in relation to the general outline of the professional activities of prosecutors and the implementation of the tasks and functions of the prosecutor's office. The current problems of modern Ukraine are highlighted, such as the transformation of the general supervisory function of the prosecutor's office into the function of ensuring human rights and citizenship through prosecutorial activities. The general rhetoric is defined as an applied linguistic science that studies the regularities of speech, which aims to teach people how to speak fluently and beautifully.

Key words: *communication, speech proclamation, language proficiency, professional activity of the prosecutor, means of prosecutorial activities.*